

logismu než paradoxu. Konkrétno neboli totalita se zde zahrnuje do skutečnosti jako její dílčí moment, aby se z ní vzápětí naprosto vyloučilo a identifikovalo navíc jako odlišné od totality.

Závěrem třeba znovu zdůraznit, že Kosikova kniha je nesporně zcela mimořádným zjevem na horizontu naší — a nejen naší — marxistické filosofie. Svědčí o tom v nejužší jednotě jak hloubka jejího obsahu, tak i spontánnost jejího kladného přijetí naší i mezinárodní veřejností. Kni-

hu takových kvalit by neměl potkat osud, který se u nás jaksi stal běžným původcem kulturní hodnoty vybočující z rámce běžné průměrnosti. Neměla by se stát ani předmětem nekritické a často subjektivním zájmem motivované chvály, ani terčem ješitnosti a nesnášenlivosti poznamenané kritiky. Protože jako každá mimořádná hodnota je krajně exponovaným dílem, dílem, které své duchovní výboje podmiňuje rizikem omylu.

Jiří Suchý

K DISKUSI O KOSÍKOVĚ „DIALEKTICE KONKRÉTNÍHO“ V KULTURNÍ TVORBĚ

Dokumenty zasedání ÚVKŠČ o ideologické práci z prosince 1963 kritizují otevírání nekvalifikovaných diskusí o problematice společenských věd na stránkách kulturních časopisů, a pokud jde o knihu soudruha Kosika *Dialektika konkrétního*, kritizují, že kulturní časopisy píší o tomto složitém a náročném dile zjednodušujícím způsobem. Je proto velmi překvapující, že Kulturní tvorba publikovala ve svých 27.—31. čísle ročníku 1965 o Kosíkově knize řadu úvah od právníků a vědeckých komunistů (soudruhů Knapa, Fojtíka, Mlynáře), jež se poměrně kategoricky vyjadřují k rozličným problémům Kosikovy knihy, ač to je nesporně filosofické dílo, které, jak se správně zdůrazňuje v dokumentech ÚV, vyžaduje seriózní rozbor celé fronty filosofických pracovníků. Kulturní tvorba uveřejnila i úvahy filosofických pracovníků, jež jsou však, kromě pronikavého rozboru soudruha Šindeláře (29. číslo), příliš obecné a příliš málo konkrétní, než aby mohly vyjadřovat hluboké vyrovnání se naší filosofické fronty s Kosikovou podnětnou knihou. Po vyjití 28. čísla, 27. 7., jsem poslal redakci Kulturní tvorby diskusní příspěvek, v němž jsem se soustředoval ke klíčové filosofické otázce Kosikovy knihy a diskusí o ní, k otázce dialektické konkrétnosti a úlohy redukování.

Redakce Kulturní tvorby mi po uzavření diskuse poslala text mého diskusního příspěvku s připisem, že můj diskusní příspěvek nechce publikovat. Redakce Kulturní tvorby tedy dělá to, co bylo kritizováno na zasedání ÚV o ideologických otázkách: nemožňuje diskutovat odborníkům daného vědního oboru, kteří o klíčových otázkách diskuse už před tím publikovali, a místo toho raději uveřejňuje názory kulturně politických publicistů a pracovníků v jiných vědních oborech (právníků Knapa a Mlynáře).

Uveřejňuji tedy v Otázkách marxistické filosofie úvahu o dvou klíčových otázkách, jež se staly centrem diskuse o Kosíkově knize: o otázce dialektické konkrétnosti a redukcionismu, a o otázce politiky a manipulování lidmi.

1. O dialektické konkrétnosti a redukcionismu

Kosikova kniha je, podle mého názoru [domnívám se, že podobně ji hodnotila i soudružka Popelová ve Filosofickém časopisu (1964), č. 3], především brilantním esejistickým protestem proti redukování konkrétního na abstraktní schéma, proti specificky marxistické podobě tohoto redukcionismu. Třídní analýzou se po dlou-

há léta běžně chápal mechanistické redukování na ekonomický ekvivalent. Esejistická britkost Kosíkova boje proti redukcionismu má nesmírný léčivý význam v procesu obrody marxistického myšlení, proniknutého touto schematizující redukcionistickou plísní.

Kosíkova kniha neodpovídá pozitivně, jaký je skutečný determinismus v celé své dialektické konkrétnosti, jaké jsou pozitivní metody našeho poznávání dialektické konkrétnosti, jakými metodami máme nahradit právem zavrhaný mechanistický redukcionismus.

Kupříkladu soudruh Kosík, když vyvrátil vulgarizující mechanistickou podobu teze o determinaci jevů společenské nadstavby ekonomickou základnou, píše, že ekonomika je strukturou společenských jevů,¹ při čemž nikde pozitivně nevymezuje, co má znamenat tento typ determinace, a co vůbec rozumí pod pojmem „struktura“. Celá Kosíkova skvělá polemika proti redukcionismu takto vyúsťuje ve velmi mlhavé pojetí o struktuře. Kosíkova kniha nechává otevřenou otázku, zda snad v oblasti přírodovědeckého poznání není redukcionismus na místě, zda není falšující metodou pouze v oblasti poznání lidské, společenské reality.²

Ale přece ani přírodovědecké poznání není redukcionistické. Mechanistické pojetí vědeckého zobecňování, jako by vědecké zobecňování spočívalo v odhazování rozdílů a ve fixování společných rysů, vytváří falešné vědomí o skutečném procesu i přírodovědeckého poznání. Sovětský logik D. P. Gorskij ukazuje, jak formálně logická interpretace postupu poznání od méně obecného pojmu k obecnějšímu pojmu se jeví jako eliminace pouze retrospektivně, když nám už je obsah obou pojmů znám. Je-li nám kupř. už známo, že přímočarý pohyb je možno zkoumat jako mezní případ křivočarého pohybu, potom se jeví jako zevšeobecnění pojmu rychlosti vyloučení směru, splývajícího s drahou pohybu, z obsahu pojmu rychlost. K obecnějšímu pojmu rychlosti, k pojmu rychlosti, jež má libovolný směr, dospíváme — z tohoto

převráceného hlediska už hotových pojmů — eliminací.³ Ale toto je retrospektivní pohled z hlediska už hotových pojmů. Skutečný historický proces zobecňování pojmů „síly“, „rychlosti“ a „změny rychlosti“ probíhá tak, že tyto pojmy fyzika zpočátku zformulovala pouze pro přímočarý pohyb, kde směr rychlosti a zrychlení nemusel a nemohl být samostatnou charakteristikou, protože splýval se směrem pohybu. Aby fyzika postoupila k obecnějším pojmům síly, rychlosti a změny rychlosti, musela *zavést* pojem vektoru zrychlení, působícího eventuálně i proti směru pohybu.⁴ „Při historicko-dialektickém zkoumání zevšeobecnění pojmů, tj. při zkoumání zevšeobecnovacího procesu v průběhu vývoje vědy se ukazuje, že vývoj může jít dál ne proto, že abstrahujeme od nějakých vlastností a obsahově konkrétní vlastnosti a výroky nahrazujeme proměnnými, ale proto, že zavádíme nová určení (např. vektor) a zařazujeme je do obsahu příslušných pojmů.“⁵ Retrospektivní formálně logický pohled z hlediska srovnávání hotových pojmů, podle něhož spočívá zobecnění v eliminaci rysů obsahu původního pojmu, vytváří falešné vědomí o skutečných procesech zobecňování. Skutečné procesy zobecňování, tj. vytváření obecnějších pojmů, vždy spočívaly v odhalování nových podstatných určení, v obhacování obsahu výchozích, méně obecných pojmů.⁶

¹ Karel Kosík, *Dialektika konkrétního*, 75—79.

² Formulace o „o fyzikálním obrazu světa“, str. 171 Kosíkovy knihy.

³ D. P. Gorskij, *Otázky abstrakcie a tvorenia pojmov*, Bratislava 1963, 335.

⁴ Tamtéž, str. 323—324. Srovnej A. Einstein a L. Infeld, *Fyzika ako dobrodružstvo*, Martin 1958, 15—24.

⁵ Uvedená Gorského kniha, str. 324. Srovnej Gorského stať *Primenenie dialektičeskoj logiki k izučeniju procesov myšljenija*, Sborník Formy myšljenija, Moskva 1962, 23.

⁶ B. M. Kedrov píše, že u rozvíjejících se pojmů existuje zákon nikoli nepřímé, ale přímé závislosti mezi obsahem a rozsahem pojmů (B. M. Kedrov, *Operirovanije na-*

Není tedy správně přenechávat „fyzikální obraz světa“ nedialektické, redukcionistické interpretaci, a omezovat dialektickou konkrétnost pouze na oblast lidských a společenských vztahů.

Není správné, že soudruh Kosík nenavazuje na dílo *Dialektika abstraktného i konkrétneho v Kapitole Marksa*, (Moskva 1960) sovětského filozofa E. V. Iljenkova, jenž vybudoval důsledně historické pojetí poznání dialektické konkrétnosti a *pozitivně* tak překonal mechanistický redukcionismus. Iljenkov všestranně dokázal, že podstatná zákonitost není znakem, jenž by byl aktuálně obsažen v každém jevu, že je tendencí, jež v genetickém ohledu určuje proces zrodu ostatních stránek dané oblasti skutečnosti. Proto pravdivé dialektické poznání podstatných zákonitostí naprosto nespočívá v eliminování znaků, jež jsou u rozličných jevů rozdílné, a v ponechání znaků, jež u nich jsou společné, ale ve vysledování, jak se jedna z historických tendencí, původně nepodstatná, postupně stává podstatnou tendencí a jak postupně určuje zrod nových momentů. Jev či moment, jenž se posléze ustavuje jako podstatný, vždy vzniká jako částečný, jednotlivý jev, jako výjimka z pravidla. Proto cesta od jevu k podstatě nespočívá v hledání formálně shodných rysů mezi rozličnými jednotlivými jevy, ale ve vysledování, které jednotlivé momenty jsou hybnou silou vzniku a rozvoje všech ostatních momentů, v teoretické analýze, jak zvláštnosti těchto momentů vtiskují svůj ráz celému danému dialektickému systému.

Soudruh Iljenkov však bohužel při konkrétním rozpracovávání svého genetického pojetí podstaty a poznání podstaty ulpívá na případech, kdy je určitý zvláštní moment *od počátku* zárodečnou buňkou rodící se podstatné tendence, a nezabývá se významnějšími případy, kdy je rodící se podstatná tendence původně vedlejší stránkou daného rozporu, takže vůbec nepatří do sféry původně působící zákonitosti, kdy je rozporným protipólem původně působící hlavní stránky rozporu, takže zrod nové podstatné tendence spočívá v přeměně vedlejší

stránky rozporu v hlavní stránku rozporu.⁷

V každém případě však je Iljenkovovo pojetí základem pozitivního vypracování neredukcionistické metody poznání podstatných zákonitostí, a není tedy správné, že soudruh Kosík na Iljenkova nenavázal a že se ani nepokusil o vlastní pozitivní překonání redukcionismu. Ulpěl na pouhém protestu proti redukcionismu.

To vytýká soudruhu Kosíkovi ve svém diskusním článku soudruh Fojtík (v 28. čísle Kulturní tvorby). Ale v tomto Fojtíkově článku dochází ke komickému jevu. Soudruh Fojtík s úplnou samozřejmostí pokládá redukcionismus za jediné možnou metodu poznání reálné hierarchičnosti společenských struktur. Soudruh Fojtík staví zcela uměle věc tak, jako by stál na jedné straně „Engelsův determinismus“, jako by založený na „správně uplatněném redukcionismu“ (jak to formuluje soudruh Fojtík), a na druhé straně Sartrův a Kosíkův boj proti redukcionismu. A úplně opomíjí, že dialektika, odhalená v Marxově *Kapitálu* a filozoficky formulovaná v Lenínových *Filozofických sešitech* a v díle E. V. Iljenkova, dospěla k neredukcionistickému poznávání podstatného a hierarchie podstat.

učnými ponjatjami v dialektičeskoj i formalnoj logike. Sborník Formy myslenia, 131). O zásadním rozdílu mezi skutečně probíhajícím procesem poznání a mezi formálně logickou analýzou výsledků tohoto procesu píše soudruh Vojtěch Filkorn „... logická aparátura...“, aká sa používa vo formalizovaných matematických teóriách nie je matematike (a tomu, čo matematika chce zo sveta odzrkadliť) celkom adekvátna a že teda logika, ktorou myslí matematik, keď tvorivo pracuje, je istotne bohatšia ako logika, ktorá uvedená a formalizovaná stojí matematikovi k dispozícii na presné formovanie jeho postupov a riešení“ (*Úvod do metodológie vied*, Bratislava 1960, 398.)

⁷ Pokusil jsem se rozvinout pojetí zákona jako rodící se tendence i na takovéto významnější případy v článku *O metodě poznání společenských jevů* [Filozofický časopis, (1963), č. 6] a pokouším se o to v připravované knize *O marxistickém dialektickém determinismu*.

2. O otázke manipulování lidmi za socialismu

Domnívám se, že mimořádně plodně rozvíjí myšlenky Kosíkovy knihy diskusní příspěvek soudruha Šindeláře v 29. čísle, a že diskusní příspěvek soudruha Šindeláře ukazuje i naprostou neopodstatněnost hlavní myšlenky diskusního příspěvku soudruha Mlynáře (uveřejněného v 30. čísle), jako by řízení socialistické společnosti, pokud má ještě charakter politiky, nutně obsahovalo moment manipulování lidmi. Soudruh Šindelář správně ukazuje, že manipulování lidmi bylo degenerujícím rysem socialistické politiky. „Dříve převažovalo chápání, že aktivita lidí je pravá už tehdy, je-li dirigována směrem k předpokládanému obecnému zájmu. Aktivita byla tedy viděna pouze jako prostředek vedoucí k cíli. Proto bylo také lhostejné, chápal-li jednotlivec v plném rozsahu, co vlastně dělá. Ručitelem nebyl on sám, nýbrž velmi vzdálená autorita, jinými slovy: nebylo pokládáno za zásadně důležité, zda se každý jednotlivec má a může také sám celostně orientovat, zda se i on sám podílí na spo-

luurčování činnosti, která je spojena s jeho místem ve společenské struktuře. Ukázalo se však, že aktivita, zavěšená na tak vzdálené a abstraktní jistotě degeneruje. Degeneruje subjektivně — ztrácí se pocit přímé angažovanosti, vědomí, že my zahrnuje také já; vědomí, že my není bez já úplné. Degeneruje objektivně: je srážena na úroveň stereotypních úkonů, do nichž je vnášen řád pouze shora, tedy organizováním, vyhlášováním, dekretováním. Protože tak zpasivnělou činnost je nutno neustále uměle pobízet, vytvářejí se nutně zbytnělé byrokratické zprostředkující články, které sice mohou dočasně aktivitu povzbudit, ale pouze za cenu, že budou tím víc podlomeny předpoklady samostatné, svéprávně orientované činnosti. Nyní, když opouštíme starý způsob řízení, docházíme vlastně prakticky k uznání činné podstaty každého jednotlivého člověka. Došli jsme k názoru, že svéprávná aktivita není jen prostředek k cíli, nýbrž že je zároveň i cílem sama o sobě.“

Josef Cibulka

K INTERPRETÁCIÍ DESCARTOVHO DIELA

Poznámky k štúdiám¹

Ide o súbor troch štúdií, z ktorých D. Kalocsaiho štúdia *K otázke definíívnej etiky Descartovej* je pozoruhodná už základným predpokladom oproti neraz tradovanému tvrdeniu, že existuje len provizórna etika z *Rozpravy o metode*. Autor zaujíma kritický postoj k literatúre (A. Espinas, J. Chevalier, F. Jodl), ktorá alebo stotožňuje Descartovu etiku s religiozitou, alebo z nej robí púheho dediča antiky a kresťanský stoicizmus 17. storočia. Autor konštatuje nový „racionalistický“ obsah tejto etiky a jej podstatný príklon k Epi-

kurovi. Aj keď posledné tvrdenie je uprílišnené, nesúrodé s tvorivým a objektívnym zameraním etiky u Descarta a neprihliada na psychologickú dialektiku dominanty (eudaimonídne a tvorivo-objektívne zameranie osobnosti, jej charakteru sa ako dominanty navzájom vylučujú), jednako autor správne podčiarkuje syntetický charakter Descartovej koncepcie. Táto koncepcia nevylučuje, ale konštatuje i poža-

¹ Studia philosophica Academiae scientiarum hungaricae 6, *Etudes sur Descartes*, Budapest 1964.